

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства
та природокористування**

**Кафедра фінансів і економіки
природокористування**

06-03-228

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

**з навчальної дисципліни «Фінанси»
для здобувачів вищої освіти спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
першого (бакалаврського) рівня
денної та заочної форм навчання**

**Рекомендовано навчально-методичною
комісією за спеціальністю 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
Протокол № 6 від 30 січня 2019 р.**

Рівне - 2019

Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Фінанси» для здобувачів вищої освіти спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання / Ж. С. Шило, Н.М. Кондрацька – Рівне: НУВГП, 2019, 45 с.

Укладачі – Ж.С. Шило, к.е.н., доцент кафедри фінансів і економіки природокористування; Н.М. Кондрацька к.е.н., доцент кафедри фінансів і економіки природокористування

Відповідальний за випуск – Л.В. Мельник, кандидат економ. наук, професор, завідувач кафедри фінансів і економіки природокористування

© Шило Ж.С., Кондрацька Н.М.
© НУВГП, 2019

ЗМІСТ

Загальні вказівки.....	3
Зміст основних тем навчальної дисципліни «Фінанси»	4
Тема 1. Теоретичні основи функціонування і розвитку фінансів	4
Тема 2. Податки та податкова система.....	7
Тема 3. Бюджет та бюджетна система.....	11
Тема 4. Бюджетний дефіцит і його вплив на розвиток економіки ..	16
Тема 5. Державний кредит і державний борг	18
Тема 6. Місцеві фінанси. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання.....	22
Тема 7. Фінанси суб'єктів господарювання.....	25
Тема 8. Фінанси домогосподарств	28
Тема 9. Фінансовий ринок.....	30
Тема 10. Фінансова безпека: сутність та механізм забезпечення	36
Тема 11. Міжнародні фінанси.....	38
Рекомендована література	43

1. ЗАГАЛЬНІ ВКАЗІВКИ

Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Фінанси» розрахований для здобувачів вищої освіти спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання.

Метою викладання навчальної дисципліни «Фінанси» є формування у здобувачів вищої освіти спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» першого (бакалаврського) рівня сучасного економічного мислення та системи знань щодо загальних закономірностей розвитку новітніх фінансових і кредитно-грошових відносин суспільства, а також їх використання в різних галузях народного господарства.

ЗМІСТ ОСНОВНИХ ТЕМ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСИ»

ТЕМА 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ ФІНАНСІВ

- 1.1. Сутність і відмінні ознаки фінансів
- 1.2. Функції фінансів
- 1.3. Призначення та роль фінансів
- 1.4. Генезис і еволюція фінансів.

1.1. Сутність і відмінні ознаки фінансів

Фінанси – це економічні відносини з приводу розподілу, перерозподілу і використання в грошовій формі вартості ВВП, а в певних умовах і національного багатства.

Інструмент фінансових відносин є *гроші*.

Суб'єктами фінансових відносин виступають підприємства, держава, працівники.

Ознаки фінансів

- обмінно-розподільчий характер;
- формування доходів і здійснення видатків;
- грошова форма відносин.

Основними **об'єктами** фінансових відносин є:

ВВП – це додана вартість вироблена в країні виробниками товарів, робіт, послуг у поточному році.

Національне багатство – це вартість нагромаджених в Україні матеріальних цінностей та залучених у виробництво природних ресурсів.

1.2. Функції фінансів

Вияв суті фінансів, вираження їх властивостей та призначення фінансів як економічної категорії проявляється при виконанні відповідних функцій.

Розподільча функція фінансів;

Розподільча функція охоплює дві **стадії**:

1) **Первинний розподіл** – це розподіл доданої вартості й формування первинних доходів суб'єктів, які беруть участь у створенні ВВП.

2) **Перерозподіл** полягає у створенні й використанні централізованих фондів.

Контрольна функція фінансів полягає в контролі за розподілом ВВП між відповідними грошовими фондами і каналами розподілу та їхнім цільовим використанням.

У практичній діяльності контрольна функція проявляється у фінансовому контролі. **Фінансовий контроль** ґрунтується на відповідних принципах:

- достовірності фактичної інформації;
- завчасного здійснення контролю з метою запобігання виникненню суттєвих відхилень фактичного фінансового процесу від встановлених норм;
- безперервності, регулярності й систематичності;
- відповідальності, що передбачає відповідальність контролюючих суб'єктів за ефективне функціонування системи фінансового контролю.

1.3. Призначення та роль фінансів

Роль фінансів:

- забезпечують розподіл ВВП і фінансові потреби юридичних та фізичних осіб, держави.
- здійснюють перерозподіл первинних і вторинних доходів між галузями, регіонами і населенням.
- забезпечують кругообіг фінансових ресурсів і безперервність виробництва.
- регулюють різні напрями соціально–економічного розвитку.
- забезпечують контроль за формування і використанням фінансових ресурсів

Можливо виділити три головні **напрями фінансового впливу на процеси суспільного розвитку:**

- 1) фінансове забезпечення потреб розширеного відтворення;
- 2) фінансове регулювання економічних і соціальних процесів;
- 3) фінансове стимулювання.

1.3. Історичні передумови виникнення і розвиток фінансів

Основними причинами виникнення фінансів є:

- поглиблення суспільного розподілу праці в результаті закономірного розвитку суспільно виробничих відносин;
- поширення товарно–грошових відносин;
- необхідність розподілу й перерозподілу ВВП з метою дотримання

пропорцій відтворювання;

– утримання невиробничої сфери, управління, оборони країни тощо.

Отже, виникнення фінансів пов'язано з розвитком товарно-грошових відносин, з посиленням ролі держави, розширенням її функцій та дією економічних законів. Як історична категорія фінанси виникли одночасно з появою держави при розшаруванні суспільства на класи в умовах регулярного товарно-грошового обігу у зв'язку з розвитком держави і потреби у фінансових ресурсах. На ранніх стадіях розвитку держави не існувало розподілу між ресурсами держави і ресурсами її глави: монархи розпоряджались коштами держави як своєю власністю. Тільки з відділенням державної казни від власності монарха (XVI-XVII ст.) фінанси стають важливою формою та методом надходження і витрачання грошових коштів на виконання державою своїх функцій і виникають поняття державні фінанси, державний бюджет, державний кредит. Платники податків почали офіційно визнавати право держави на оподаткування замість надання платникам певних суспільних послуг.

У XVIII ст. трактування поняття фінансів як державного господарства набуло подальшого розвитку. Державні утворення різного рівня стали називатися союзами публічного змісту, а фінанси – формами та методами добування коштів і їх витрачання цими союзами під час виконання покладених на них функцій. З часом, крім державного господарства, до складу фінансів почали включати фінанси сфери виробництва, виконання робіт і надання послуг. Виникають фінансові ринки, набуває розвитку державний кредит та інші фінансові інститути.

XIX ст. характеризується розвитком капіталізму, поглибленням розуміння і трактування фінансів, розширенням сфера фінансових відносин. Друга половина XIX ст. характеризується політичними та економічними перетвореннями радикального характеру: у більшості європейських країн монархічні режими були змінені демократичними органами влади; відбулися революційні зміни в економіці; започаткувався розвиток правових основ державного управління, включаючи фінансове право.

У XX ст. функції держави набагато розширилися і вдосконалилися, а товарно-грошові відносини посіли головне місце в економічних системах. Значний розвиток отримали місцеві фінанси, позабюджетні спеціальні фінансові фонди, фінанси підприємницьких структур.

Найвищого рівня розвитку досягли фінанси у ХХІ ст. З посиленням глобалізаційних процесів фінансові відносини вийшли далеко за межі окремих держав, стали домінуючими у світовій економіці і політиці.

Рекомендована література: [1; 2; 3; 4; 17; 18; 19]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке фінанси?
2. Як співвідносяться поняття „фінанси” і „гроші”?
3. Хто виступає суб'єктом фінансових відносин?
4. Яким чином проявляється обмінно–розподільчий характер фінансів;
5. Які відносини опосередковують формування доходів і здійснення видатків держави?
6. Чому саме грошова форма відносин є визначальною для фінансів?
7. Що є основними об'єктами фінансових відносин?
8. Які функції виконують фінанси?
9. Яку роль виконують фінанси в економіці країни?
10. Які були основні причини виникнення фінансів?
11. Як змінились фінансові відносини в ХVІ-ХХ ст.??
12. Як світові глобалізаційні процеси відобразились на фінансах?

ТЕМА 2. ПОДАТКИ ТА ПОДАТКОВА СИСТЕМА

- 2.1. Сутність і функції податків
- 2.2. Класифікація податків
- 2.3. Податкова система і податкова політика України

2.1. Сутність і функції податків

Характеристику податку слід розглядати в таких аспектах:

- 1) Економічна сутність податків;
- 2) Конкретними формами прояву категорії податку;
- 3) З організаційно-правової сторони податок.

– відрахування, внески.

Функції податків як фінансової категорії впливають з функцій фінансів:

- 1) за допомогою фіскальної функції податків формуються фінансові ресурси держави.

2) розподільчо-регулююча функція.

Справляння податків ґрунтується на виділенні наступних елементів системи оподаткування.

Суб'єкт оподаткування (платник податків) – фізична чи юридична особа, на яку законом покладено обов'язок платити податок.

Носій податку – фізична чи юридична особа, що в кінцевому підсумку здійснює витрати зі сплати податку.

Об'єкт оподаткування – явище, предмет чи процес, внаслідок наявності яких сплачується податок, тобто те, що обкладається податком (дохід, майно). *Існує два підходи до оцінювання об'єкта:* кількісний і натуральний; грошовий.

Одиниця оподаткування – одиниця виміру об'єкта (з прибуткового податку – грошова одиниця країни, з земельного податку – гектар, акр). **Джерело сплати податку** – надходження суб'єкта (прибуток, заробітна плата, відсоток, рента), з якого сплачується податок. За деякими податками об'єкт і джерело збігаються.

База оподаткування – законодавчо закріплена частина доходів чи майна платника податків (за вирахуванням пільг), яка враховується при розрахунку суми податку, тобто сума, з якої стягується податок.

Ставка податку – розмір податку на одиницю обкладання; якщо виражена у відсотках, то називається квота.

Існують два підходи до встановлення податкових ставок:

- за *універсального* встановлюється єдина для всіх платників ставка, за *диференційованого* – кілька;
- *диференціація* ставок може відбуватися у двох напрямках.

За способом побудови ставки податку поділяються на:

- *тверді*;
- *процентні*.

Податкова пільга – законодавчо закріплений перелік умов, за наявності яких платник податку зменшує податкові зобов'язання (податкова соціальна пільга, знижки, відрахування та ін.).

Податковий період – термін, протягом якого завершується процес формування податкової бази, остаточно визначається розмір податкового зобов'язання.

2.2. Класифікація податків

Краще з'ясувати сутність податків і їх вплив через податковий механізм на економіку можливо завдяки класифікації податків за певними ознаками:

I. За формою оподаткування всі податки поділяються на дві групи:

1.1. **Прямі** податки:

1.1.1. Особисті податки;

1.1.2. Реальні податки;

1.2. **Непрямі** податки. *До непрямих податків відносять:*

1.2.1. *податок на додану вартість (універсальний акциз).*

1.2.2. *специфічні акцизи.*

1.2.3. *мито.*

II. За економічним змістом об'єкта оподаткування податки поділяються на три групи:

2.1. податки на доходи;

2.2. податки на споживання;

2.3. податки на майно.

III. Залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки, вони поділяються на:

3.1. загальнодержавні податки встановлюють вищі органи влади. Їх стягнення є обов'язковим на всій території країни, незалежно від того, до якого бюджету (державного чи місцевого) вони зараховуються.

3.2. місцеві податки встановлюються місцевими органами влади та управління. Можливі різні варіанти встановлення місцевих податків:

- у вигляді надбавок до загальнодержавних податків;
- введення місцевих податків за переліком, що встановлюється вищими органами влади;
- упровадження місцевих податків на розсуд місцевих органів без будь-яких обмежень з боку центральної влади.

IV. За методом справляння податки бувають:

4.1. розкладні податки.

4.2. за квотарних (окладних).

IV. За способом утримання податків розрізняють:

4.1 біля джерела отримання доходу – використовується в процесі стягнення податків і зборів із заробітної плати і доходів громадян від здійснення трудових обов'язків.;

4.2. на підставі декларації – передбачає надання платниками даних про фактичні розміри об'єкта оподаткування. При цьому існують значні можливості для ухилення від сплати податків;

4.3. на підставі платіжного повідомлення – здійснюється лише у випадках, коли платник має сплатити суму нарахованих йому відповідними органами податків. В окремих випадках платник надає цим органам декларацію про фактичні чи прогнозовані розміри об'єкта оподаткування.

2.3. Податкова система і податкова політика України

Податкова система – це сукупність установлених у країні податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджету і державних цільових фондів; принципів, форм і методів їх установлення, зміни чи скасування; дій, які забезпечують їх сплату, контроль і відповідальність за порушення податкового законодавства.

Податкова система України передбачає реалізацію наступних **принципів**: загальність оподаткування; рівність усіх платників перед законом; невідворотність; презумпція правомірності рішень платника податку; фіскальна достатність; соціальна справедливість; економічність оподаткування; нейтральність оподаткування; стабільність; рівномірність та зручність сплати; єдиний підхід до встановлення податків та зборів.

Податкова робота є основою організації справляння податків і являє собою діяльність платників і податкової служби щодо внесення податків до бюджету і контролю за платежами.

Податкова політика – це діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави.

Реалізація податкової політики ґрунтується на двох основних принципах

- 1) стабільність;
- 2) гнучкість.

Рекомендована література: [1; 2; 3; 4; 8; 15; 17; 18; 19; 20]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. У яких аспектах прийнято трактувати податки?
2. У чому полягає відмінність податку від інших обов'язкових платежів?
3. Які функції виконують податки?
4. Справляння податків ґрунтується на виділенні наступних елементів системи оподаткування?
5. У чому відмінність прямих і непрямих податків?
6. Як класифікуються податки за економічним змістом?
7. Які з податків і зборів відносяться до загальнодержавних, а які до місцевих?
8. Як розрізняють податки за методом справляння і способом утримання?
9. Які принципи побудови податкова система України?
10. Які особливості податкової політики і податкової роботи в Україні?

ТЕМА 3. БЮДЖЕТ ТА БЮДЖЕТНА СИСТЕМА

- 3.1. Економічна сутність і призначення державного бюджету
- 3.2. Бюджетна система України
- 3.3. Бюджетний процес в Україні

3.1. Економічна сутність і призначення державного бюджету

Характеристику економічної категорії слід розглядати в таких аспектах:

1) За економічним змістом;

Фінансові відносини, які складаються у держави з юридичними і фізичними особами називаються *бюджетними*. Централізація частини ВВП у бюджеті є платою суспільства за виконання державою її функцій, таких як управління суспільством, оборона країни, економічна і соціальна.

Сутність бюджету як економічної категорії реалізується через функції:

- перерозподільча;
- контрольно-регулююча.

2) За формою прояву;

Стан бюджету як фінансового плану характеризується показниками:

- рівновага доходів і видатків;
- перевищення доходів над видатками;
- перевищення видатків над доходами

3) За нормативно-правовим змістом;

4) За матеріальним змістом бюджет.

3.2. Бюджетна система України

Бюджетна система – це сукупність бюджетів усіх рівнів, які врегульовані правовими нормами і формуються на єдиних принципах, під впливом державного устрою та адміністративно – територіального поділу країни, а також форма організації бюджетних відносин в Україні.

Бюджетний устрій – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структура, взаємозв'язок між окремими ланками.

Бюджетна система України ґрунтується на таких принципах: принцип єдності бюджетної системи України; принцип збалансованості; принцип самостійності; принцип повноти; принцип обґрунтованості; принцип ефективності та результативності; принцип субсидіарності; принцип цільового використання бюджетних коштів; принцип справедливості і неупередженості; принцип публічності та прозорості.

Згідно з Бюджетним кодексом, бюджетна система України включає:

- 1) Державний бюджет України;
- 2) Місцеві бюджети

Методи бюджетного регулювання : дотація, субсидія, субвенція.

Сукупність показників бюджетів всіх рівнів, що входять до складу бюджетної системи називається – **зведеним бюджетом України.**

Так, доходи державного бюджету складаються з: податкових надходжень; неподаткових надходжень; доходів від операцій з капіталом та трансфертів.

Бюджетні резерви – це фонди непередбачених витрат, які створюються у відповідних бюджетах для безперервного фінансування запланованих в бюджетах заходів за умов зниження доходів чи у разі фінансування непередбачених витрат невідкладного характеру.

3.3. Бюджетний процес в Україні

Бюджетний процес – це регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що становлять бюджетну систему України.

Учасниками бюджетного процесу є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів, Державне казначейство, Національний банк України, Рахункова палата, головні розпорядники і розпорядники бюджетних коштів та інші органи, на які законодавством України покладені бюджетні, податкові та інші повноваження.

Етапи бюджетного процесу :

I. Складання проекту бюджету (квітень–серпень попереднього року)

1) Визначення Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період.

2) Підготовка й аналіз бюджетних запитів

3) Схвалення Кабінетом Міністрів України проекту Державного бюджету та проекту закону про Державний бюджет та подання їх Верховній Раді України (не пізніше 15 вересня року, що передуює плановому).

4) Розгляд та прийняття Державного бюджету України Верховною Радою України.

– *Обговорення проекту Державного бюджету на пленарному засіданні Верховної Ради:*

- перше читання (до 20.10.);

- друге читання (до 20.11.);

- третє читання (до 25.11).

III. Виконання бюджету (протягом поточного року).

Бюджетний період – термін, протягом якого діє складений і затверджений бюджет.

Державний бюджет виконується за розписом. **Бюджетний розпис** – документ, в якому встановлюється розподіл доходів та бюджетних асигнувань головним розпорядникам по певних періодах року відповідно до бюджетної класифікації.

IV. Затвердження звіту про виконання бюджету. Звіт про виконання державного бюджету затверджує Верховна Рада.

Складання звітності про виконання ДБ здійснюється Державним казначейством.

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюються фінансовий контроль і аудит та оцінка ефективності використання бюджетних коштів.

3.4. Бюджетна класифікація

Бюджетна класифікація – групування доходів та видатків бюджету за відповідними ознаками, що забезпечує загальнодержавну і міжнародну порівнянність бюджетних даних

Бюджетна класифікація має такі складові частини:

- 1) класифікація доходів бюджету;
- 2) класифікація видатків та кредитування бюджету;
- 3) класифікація фінансування бюджету;
- 4) класифікація боргу.

1) Доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) трансферти.

2) Видатки та кредитування бюджету класифікуються за:

- 1) бюджетними програмами;
- 2) ознакою головного розпорядника бюджетних коштів;
- 3) функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету (функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету).

3) Класифікація фінансування бюджету

Фінансування бюджету класифікується за:

- 1) типом кредитора;
- 2) типом боргового зобов'язання.

4) Класифікація боргу.

Рекомендована література: [1; 2; 3; 6; 7; 11; 16; 18; 19; 25-27]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. В яких аспектах слід розглядати категорію „бюджет”?
2. Через які функції реалізується сутність бюджету?
3. Як співвідносяться бюджетна система і бюджетний устрій?
4. На яких принципах ґрунтується Бюджетна система України?

5. З яких елементів складається бюджетна система України?
6. З якою метою складають зведений бюджет України?
7. Які етапи передбачає складання і затвердження проекту бюджету?
8. Як, коли і ким відбувається виконання бюджету?
9. Хто і коли затверджує звіт про виконання бюджету?
10. Які розділи включає бюджетна класифікація?

ТЕМА 4. БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ І ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

- 4.1. Сутність, джерела формування і класифікація доходів бюджету
- 4.2. Сутність, склад і структура видатків державного бюджету
- 4.3. Бюджетний дефіцит: суть, види та джерела покриття

4.1. Сутність, джерела формування і класифікація доходів бюджету

Державні доходи охоплюють ту частину фінансових відносин, яка пов'язана з формуванням фінансових ресурсів у розпорядженні держави і державних підприємств.

Доходи державного бюджету займають головне місце в складі централізованих державних доходів, але це поняття вужче, ніж доходи держави.

Державні видатки – це частина фінансових відносин, зумовлена використанням централізованих і децентралізованих доходів держави. Доходи загального фонду державного бюджету призначені для забезпечення фінансовими ресурсами загальних видатків і не спрямовуються на конкретну мету. *Спеціальний фонд* має формуватися з конкретно визначених джерел надходжень і використовуватися на фінансування конкретно визначених цілей.

Головне матеріальне джерело доходів бюджету – валовий внутрішній продукт. Якщо для покриття фінансових потреб його недостатньо, держава залучає національне багатство, а саме, доходи від приватизації державного майна, від продажу золотовалютного запасу та інших національних цінностей.

Класифікація доходів бюджету

Залежно від методів мобілізації:

– Податкові надходження;

- Неподаткові надходження;
- Доходи від операцій з капіталом;
- Бюджетні трансферти;
- Цільові державні фонди.

Залежно від державного устрою держави:

- в унітарній державі;
- у федеративній державі.

Залежно від рівня бюджетної системи:

- закріплені;
- регулювальні.

4.2. Сутність, склад і структура видатків державного бюджету

Видатки бюджету – це економічні відносини, що виникають з приводу розподілу коштів бюджетного фонду держави.

Класифікація бюджетних витрат

За суспільним призначенням

- видатки на фінансування управління;
- видатки на фінансування національної оборони;
- видатки на фінансування фундаментальних та прикладних наукових досліджень;
- видатки на фінансування правоохоронної діяльності та забезпечення безпеки держави;
- видатки на фінансування міжнародної діяльності;
- видатки на фінансування галузей економіки;
- видатки на фінансування соціально-культурних закладів і заходів;
- видатки на обслуговування державного боргу;
- видатки на створення резервних фондів;
- інші витрати і виплати.

За формами бюджетного фінансування

- проектне фінансування;
- бюджетні кредити;
- кошторисне фінансування;
- бюджетні трансферти;

За галузевою класифікацією

- видатки на промисловість;
- видатки на сільське господарство;
- видатки на будівництво;
- видатки на зв'язок;

- видатки на транспорт;
- видатки на освіту і культуру;
- видатки на охорону здоров'я;

За роллю у розширеному відтворенні

- поточні;
- капітальні;

За рівнем бюджетної системи

- в унітарній державі;
- видатки центрального бюджету;
- видатки місцевих бюджетів;
- у федеративній державі;
- видатки федерального бюджету;
- видатки бюджетів суб'єктів федерації;
- видатки місцевих бюджетів.

4.3. Бюджетний дефіцит: суть, види та джерела покриття

Практичне використання бюджетних відносин для реалізації покладених на державу функцій дає змогу визначити, що стан бюджетного фонду

Залежно від співвідношення дохідної і витратної частин бюджету може бути: дефіцит бюджету, профіцит, збалансованим.

Залежно від періоду дії розрізняють: стійкий дефіцит бюджету, тимчасовий дефіцит.

За формою прояву бюджетний дефіцит поділяється на: відкритий, прихований.

За причинами виникнення бюджетний дефіцит буває: вимушений бюджетний дефіцит, свідомий бюджетний дефіцит.

За напрямом дефіцитного фінансування розрізняють: активний бюджетний дефіцит; пасивний бюджетний дефіцит.

Для фінансування дефіциту бюджету використовуються:

- 1) неінфляційні джерела;
- 2) інфляційні джерела.

Рекомендована література: [1; 2; 3; 6; 7; 11; 16; 18; 19; 25-27]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Як співвідносяться категорії „державні доходи” і „доходи державного бюджету”, а також „державні видатки” і „видатки державного бюджету”?

2. Які доходи і видатки відносяться до загального і спеціального фондів?
3. Як класифікуються доходи бюджету?
4. За якими ознаками класифікуються видатки бюджету?
5. Які причини виникнення дефіциту?
6. За якими ознаками класифікується дефіцит бюджету?
7. Що таке секвестр видатків бюджету?
8. Які інфляційні джерела фінансування дефіциту бюджету?
9. Які джерела фінансування дефіциту бюджету належать до не інфляційних?
10. Який зв'язок між дефіцитом бюджету та його фінансуванням?

ТЕМА 5. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ І ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

- 5.1. Сутність, функції та форми державного кредиту
- 5.2. Класифікація державних позик і джерела їх погашення
- 5.3. Державний борг, його формування і обслуговування

5.1. Сутність, функції та форми державного кредиту

Державний кредит за своєю економічною сутністю – це сукупність економічних відносин з приводу вторинного перерозподілу валового внутрішнього продукту між державою в особі органів влади й управління, з одного боку, і фізичними та юридичними особами – з іншого, за яких держава є позичальником, кредитором і гарантом.

Державний кредит поєднує в собі фінансові та кредитні відносини. Як ланка фінансової системи він обслуговує формування і використання централізованих грошових фондів держави. .

Забезпеченням державного кредиту виступає все майно, що є у власності держави, але обсяг застави в кредитній угоді не вказується.

Державний кредит як фінансова категорія виконує **три функції**:

- 1) фіскальну (розподільчу) функцію державного кредиту;
- 2) регулюючу функцію;
- 3) контрольну функцію.

Державний кредит може бути:

1) Внутрішній державний кредит виступає в таких формах: державні позики, ощадна справа, використання державою коштів позикового фонду, казначейські позики, гарантовані позики.

2) Зовнішній (Міжнародний) держаний кредит. Він має наступні форми: (державні зовнішні позики; позики міжнародних фінансових органів; позики, одержані від іноземних комерційних структур).

5.2. Класифікація державних позик і джерела їх погашення

Класифікація державних позик здійснюється за такими ознаками:

1) за правовим оформленням розрізняють:

- забезпечені випуском цінних паперів (облігаційні);
- державні позики, що оформляються підписними зобов'язаннями або надаються на підставі угод (безоблігаційні).

2) залежно від місця розміщення позик їх поділяють на:

- внутрішні;
- зовнішні;

3) за правом емісії розрізняють

- державні позики;
- місцеві позики;

4) за характером використання цінних паперів бувають:

- ринкові;
- неринкові.

5) залежно від установаження забезпеченості державні позики поділяються на:

- заставні позики;
- без заставні позики;

6) відповідно до терміну погашення заборгованості розрізняють

- короткострокові;
- середньострокові;
- довгострокові.

7) за характером виплати доходу державні позики поділяються на:

- процентні позики (державні позики з твердим доходом, державні позики з плаваючим доходом).
- виграшні позики;
- дисконтні позики;

8) за характером погашення заборгованості розрізняють:

- одноразову виплату;
- виплату частинами.

9) залежно від зобов'язань держави в погашенні боргу розрізняють позики:

- з правом права дострокового погашення;
- без права дострокового погашення.

Джерелами погашення державних позик можуть бути:

- доходи від інвестування позичених коштів у високоефективні проекти;
- додаткові надходження від податків;
- економія коштів від зменшення видатків;
- емісія грошей;
- залучені від нових позик кошти (рефінансування боргу)

Ефективність державних кредитних операцій визначається за формулою:

$$\dot{A} = \frac{\dot{I} - \hat{A}}{\hat{A}} \cdot 100, \quad (2.2)$$

де \dot{I} – надходження за системою державного кредиту;

\dot{B} – витрати за системою державного кредиту.

5.3. Державний борг, його формування і обслуговування

Державний борг – це сума заборгованості держави перед кредиторами.

Загальна сума державного боргу складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (як внутрішніх, так і зовнішніх), і відсотків за ними, включаючи видані гарантії за кредитами, що надаються іноземним позичальникам, місцевим органам влади, державним підприємствам.

Розрізняють державний борг:

- поточний борг ;
- капітальний борг.

Структурно державний борг поділяється на

- внутрішній борг;
- зовнішній борг.

За типами державного внутрішнього боргу виділяють:

- номінальний;
- реальний борг.

Залежно від характеру наслідків впливу державної заборгованості на економіку, їх поділяють на:

- короткострокові наслідки;

– довгострокові наслідки.

Управління державним боргом. В управлінні державним боргом можна виділити такі **принципи**:

- безумовності;
- єдності;
- зниження ризиків;
- оптимальність структури;
- збереження фінансової незалежності;
- зниження вартості обслуговування;
- прозорості.

Процес управління державним боргом включає кілька етапів:

- залучення коштів;
- розміщення запозичених коштів;
- повернення боргу і виплата відсотків.

Методи управління державним боргом включають:

- Рефінансування державного боргу;
- Реструктуризація державного боргу;
- Конверсія;
- Консолідація;
- Уніфікація позик;
- Анулювання боргу.

Рекомендована література: [1; 2; 3; 6; 7; 11; 16; 18; 19; 25-27]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Яка економічна сутність державного кредиту?
2. Що виступає Забезпеченням державного кредиту?
3. У чому полягає об'єктивна необхідність державного кредиту?
4. Які форми державного кредиту прийнято виділяти?
5. За якими ознаками класифікуються державні позики?
6. Які джерела погашення державних позик виділяють?
7. Як визначається ефективність державних кредитних операцій?
8. Яка структура державного боргу?
9. Які економічно обґрунтовані межі Державного боргу?
10. Які особливості обслуговування та управління державним боргом?

ТЕМА 6. МІСЦЕВІ ФІНАНСИ. БЮДЖЕТНИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ І ФІНАНСОВЕ ВИРІВНЮВАННЯ

6.1. Сутність та функції місцевих фінансів

6.2. Місцеві бюджети – фінансова основа місцевого самоврядування

6.3. Збалансування місцевих бюджетів

6.1. Сутність та функції місцевих фінансів

Місцеві фінанси – це система формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань.

До основних функцій місцевих фінансів належать:

- мобілізація;
- місцеві фінанси;
- фінанси місцевих;
- місцеві фінанси.

Об'єктами місцевих фінансів є фінансові ресурси, що мобілізуються, розподіляються і використовуються місцевими органами влади для виконання покладених на них функцій і завдань.

Матеріальною основою місцевих фінансів є централізовані і децентралізовані фінансові ресурси, що формуються у фондovій і нефондовій формі. *До структурних елементів місцевих фінансів належать:* доходи; видатки; інститути системи; суб'єкти та об'єкти, способи формування доходів.

6.2. Місцеві бюджети – фінансова основа місцевого самоврядування

Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади (жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста) самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Бюджетний кодекс України передбачає, що внутрішня будова і державного і місцевих бюджетів складається із *загального та спеціального фондів*.

В Україні також запроваджено норму, за якою місцевий бюджет поділяється на:

- 1) поточний бюджет;
- 2) бюджет розвитку.

Доходами бюджету є кошти, що надходять у постійне користування на безповоротній основі. Вони забезпечують стабільність бюджету і фінансування його видатків.

За економічною природою доходи місцевих органів влади поділяються на:

- 1) власні доходи місцевих бюджетів;
- 2) закріплені доходи;
- 3) регульовані доходи.

Основними джерелами доходів місцевих бюджетів є:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) трансферти.

У контексті нового механізму організації міжбюджетних відносин **доходи і видатки** місцевих бюджетів поділяються на дві групи які:

- враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів;
- не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

За економічною класифікацією видатки бюджетів поділяються на:

- поточні видатки;
- капітальні видатки;
- кредитування за вирахуванням погашення, склад яких визначається Міністром фінансів України.

Видатки на здійснення повноважень, що виконуються за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів, поділяються на:

- 1) видатки здійснення державних недеlegationованих повноважень;
- 2) видатки здійснення делегованих державних повноважень;
- 3) видатки на здійснення власних.

Місцеві запозичення – це операції, пов'язані з отриманням коштів на умовах повернення, платності та строковості, в результаті яких з'являються зобов'язання перед бюджетом, та операції, пов'язані з поверненням цих коштів до бюджету.

6.3. Збалансування місцевих бюджетів

Процес перерозподілу фінансових ресурсів на користь адміністративно-територіальних одиниць, які не мають достатньої власної доходної бази, є **фінансовим вирівнюванням (бюджетним регулюванням)**. Фінансове вирівнювання здійснюється центральними органами державної влади.

Система збалансованості бюджетів, що включає дві складові.

- перша стосується збалансування доходів;
- друга складова збалансування бюджетів стосується видаткової частини.

Під вертикальними фіскальними дисбалансами розуміють невідповідність між обсягами фінансових ресурсів того чи іншого рівня влади, регіонального або місцевого, і обсягами завдань та обов'язків, які на нього покладаються в процесі розподілу компетенцій між центральною, регіональною і місцевою владами.

Горизонтальний фіскальний дисбаланс – це невідповідність між обсягами фінансових ресурсів однієї або кількох територіальних одиниць одного рівня й обсягами завдань, котрі на них покладаються і забезпечуються іншими територіальними одиницями цього рівня.

Оскільки не всі місцеві бюджети самодостатні, тобто спроможні самостійно фінансувати делеговані їм державою повноваження, приміром, забезпечити встановлені стандарти медичних чи освітніх послуг, Бюджетним кодексом України встановлена **система трансфертів** із держбюджету місцевим бюджетам, які визначаються на основі математично-розрахункової формули. Ця формула враховує основні відмінності між місцевостями в їх бюджетній спроможності.

Рекомендована література: [1; 2; 3; 6; 7; 11; 13; 16; 18; 19; 25-27]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які функції місцевих фінансів?
2. Що входить до складу місцевих фінансових ресурсів?
3. Які елементи входять до складу місцевих фінансів?
4. Як ви розумієте місцеве самоврядування?
5. Які види бюджетів включає система місцевих бюджетів?
6. За рахунок яких джерел формуються доходи місцевих бюджетів?
7. Яким чином поділяються видатки місцевих бюджетів?
8. Що являє собою фінансове вирівнювання?

9. Які складові включає система збалансованості місцевих бюджетів?

10. Яким чином можна подолати вертикальні і горизонтальні дисбаланси?

ТЕМА 7. ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

7.1. Фінансові відносини суб'єктів господарювання

7.2. Фінансові ресурси підприємств, їхній склад і джерела формування

7.3. Особливості фінансів підприємств різних форм власності та видів діяльності

7.1. Фінансові відносини суб'єктів господарювання

Фінанси господарських суб'єктів – це економічні відносини, що пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів на мікроекономічному рівні в процесі відтворення.

Об'єктом фінансів підприємства є економічні відносини, пов'язані з рухом коштів, формуванням та використанням грошових фондів.

Як економічна категорія фінанси господарських суб'єктів проявляються та виражають свою сутність, свою внутрішню властивість через такі ***функції***:

- 1) *формування, розподіл та використання* фінансових ресурсів для забезпечення операційної виробничої та інвестиційної діяльності, для виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом, банками, іншими суб'єктами господарювання;
- 2) *контроль* за формуванням та використанням фінансових ресурсів у процесі відтворення.

7.2. Фінансові ресурси підприємств, їхній склад і джерела формування

Матеріальним втіленням фінансових відносин на рівні господарських суб'єктів є ***фінансові ресурси***. Під фінансовими ресурсами розуміють акумульовані підприємством грошові кошти з різних джерел, які надходять у господарський обіг і призначені для покриття його потреб.

Залежно від джерел формування фінансові ресурси підприємства поділяються на:

- створені за рахунок власних і прирівняних до власних грошових надходжень;
- внаслідок здійснення фінансово-господарської діяльності;
- мобілізовані на фінансовому ринку;
- ресурси, що надходять у порядку перерозподілу.

За правом власності фінансові ресурси поділяють на:

- власні кошти підприємницької структури;
- залучені кошти;
- позикові фінансові ресурси.

Крім постійних грошових фондів на підприємствах можуть утворюватися оперативні тимчасові фонди.

7.3. Особливості фінансів підприємств різних форм власності та видів діяльності

Визначальний вплив на організацію фінансів підприємств мають:

- 1) організаційно-правова форма господарювання;
- 2) галузеві техніко-економічні особливості;
- 3) форма об'єднання підприємств, якщо підприємство входить до будь-якого об'єднання.

Державні підприємства. В процесі створення та організації діяльності державних підприємств та установ за участю держави остання може виступити в якості: засновника, співзасновника та власника пакету акцій. Установи, які фінансуються з бюджету, **називаються бюджетними**. Їх фінансова діяльність пов'язана з кошторисним фінансуванням, що полягає у забезпеченні витрат за рахунок зовнішнього фінансування. Як метод організації фінансової діяльності **кошторисне фінансування** застосовується у тих сферах, де важко забезпечити самоокупність і прибутковність.

Організація фінансів підприємств **недержавної форми власності** характеризується ширшими можливостями щодо формування і використання фінансових ресурсів. У господарський оборот цих підприємств залучаються кошти засновників, акціонерний капітал, пайові внески, спонсорські кошти, фінансова допомога як держави, так і недержавних фінансових інституцій. **Добровільні громадські формування**, що об'єднують громадян на основі єдності інтересів,

уподобань тощо є некомерційними організаціями. Вони створюються для задоволення та захисту соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів громадян.

Для *політичних партій* встановлені деякі обмеження. Зокрема, створені ними установи і організації можуть належати тільки до засобів масової інформації, а комерційна діяльність має бути пов'язана з продажем суспільно-політичної літератури, виробів із власною символікою, проведенням фестивалів, свят, виставок, лекцій.

Професійні спілки – найчисельніші самодіяльні громадські організації, метою діяльності яких є захист інтересів та прав громадян, що об'єднуються за професійною ознакою. Профспілкові організації мають право зберігати вільні кошти у банках, мати власність у вигляді будинків, готелів, обладнання та іншого майна.

Однією з форм реалізації і розвитку благодійної діяльності в сучасних умовах є створення *доброчинних фондів*. Головною метою функціонування доброчинних фондів є здійснення доброчинної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій громадян.

Рекомендована література: [1; 2; 3; 4; 8; 15; 17; 18; 19; 20; 28; 29]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке фінанси суб'єктів господарювання?
2. Які фінансові відносини включає діяльність суб'єктів господарювання?
3. Що розуміють під організацією фінансів суб'єктів господарювання?
4. Як ви розумієте термін „фінансові ресурси підприємств”?
5. За якими ознаками класифікуються фінансові ресурси підприємств?
6. У яких формах можуть надаватися бюджетні асигнування підприємствам?
7. З яких елементів складається сума фінансових ресурсів підприємства?
8. Які фактори мають визначальний вплив на організацію фінансів підприємств?
9. Які особливості організації фінансів державних підприємств?
10. Які характерні риси фінансових відносин можна виділити для різних видів добровільних громадських формувань?

ТЕМА 8. ФІНАНСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

8.1. Теоретичні основи фінансів домогосподарств

8.2. Бюджет домогосподарства, його структура.

8.3. Заощадження домогосподарств, їх класифікація, мотиви та чинники

8.1. Теоретичні основи фінансів домогосподарств

Домогосподарство – сукупність фізичних одиниць – резидентів, що мають спільні економічні інтереси, функції, поведінку і джерела фінансування.

Загалом виокремлюють чотири основні функції домогосподарств:

1) постачальницьку, яка полягає у постачанні на відповідні ринки праці, капіталу та інших ресурсів;

2) виробничу, суть якої полягає у виробництві готової продукції та наданні послуг, забезпеченні ними ринку;

3) споживчу, що зумовлена самою природою домогосподарства, яке є основним споживачем товарів і послуг на ринку;

4) заощаджу вальну, яка має місце за умови неповного використання поточних доходів на споживання.

Фінанси домогосподарств – сукупність економічних відносин, що виникають при утворенні, розподілі та використанні грошових доходів. Фінанси домогосподарств функціонують у грошовій формі, тому що грошові доходи у вигляді заробітної плати, пенсій та допомог, а також натуральні доходи, оцінюються у національній грошовій одиниці.

Фінансові ресурси домогосподарства – грошові кошти, що перебувають у його розпорядженні та призначені для виконання фінансових зобов'язань і здійснення різного роду витрат. Вони включають грошові доходи, вартість продукції з особистого підсобного господарства, пільги та субсидії, а також інші надходження. Використання грошових коштів домогосподарств здійснюється у формі грошових потоків.

8.2. Бюджет домогосподарства, його структура

Бюджет домогосподарства – баланс фактичних доходів і витрат домогосподарства за визначений період часу (квартал, місяць, рік) та

фінансова база життя, що надає домогосподарству власного стилю споживання та життєдіяльності.

За матеріальним змістом бюджет домогосподарства виступає як форма утворення і використання фондів грошових коштів, що об'єднує сукупні доходи і витрати, забезпечуючи особисті потреби домогосподарства.

Грошові доходи домогосподарства складаються із суми грошових та натуральних надходжень, одержаних членами домогосподарства у вигляді оплати праці; доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості; доходів від власності у вигляді відсотків, дивідендів, продажу акцій та інших цінних паперів; надходжень від продажу нерухомості, особистого та домашнього майна, худоби, сільськогосподарської продукції з особистого підсобного господарства та продуктів, отриманих у порядку самозаготівель; пенсій, стипендій, соціальних допомог; грошових допомог від родичів та інших осіб; а також інших грошових доходів.

Витрати домогосподарства – сукупність платежів, які здійснюються домогосподарством з метою забезпечення його життєдіяльності, що включають витрати на придбання продовольчих і непродовольчих товарів та оплату послуг, інвестиційні витрати, податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти.

8.3. Заощадження домогосподарств, їх класифікація, мотиви та чинники

Заощадження – частина грошових доходів населення, яка витрачається на споживання і призначена для забезпечення потреб у майбутньому.

Виділяють *мотивовані і немотивовані заощадження* домогосподарств. **Основні мотиви для здійснення заощаджень** можна об'єднати в такі групи:

- придбання дорогих товарів;
- непередбачувані витрати;
- витрати майбутніх періодів (весілля, освіта та ін.);
- звичка заощаджувати кошти;
- заощадження з метою отримання прибутку.

За характером мобілізації заощадження домогосподарств поділяють на:

- організовані заощадження;

– неорганізовані заощадження.

Рекомендована література: [1; 2; 3; 4; 12; 13; 17; 18; 19; 27; 28; 29]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які існують підходи до визначення терміну „домогосподарство”?
2. Які функції виконують фінанси домогосподарств?
3. Яка роль домогосподарств у соціально-економічному розвитку суспільства?
4. Що означає термін „бюджет домогосподарства”?
5. Якою є структура доходів і витрат домогосподарств в Україні?
6. Чим зумовлена необхідність управління грошовими потоками домогосподарств?
7. Від яких основних видів чинників залежить формування і використання ресурсів домогосподарств?
8. Що передбачають мотивовані і немотивовані заощадження домогосподарств?
9. Яким чином розрізняють заощадження домогосподарств за характером мобілізації?
10. Які чинники впливають на ошадну активність домогосподарств у сучасних умовах?

ТЕМА 9. ФІНАНСОВИЙ РИНОК

- 9.1. Поняття фінансового ринку та його структура.
- 9.2. Об'єкти та суб'єкти фінансового ринку.
- 9.3. Характеристика окремих сегментів фінансового ринку.

9.1. Поняття фінансового ринку та його структура

Призначення фінансового ринку полягає в забезпеченні підприємствам належних умов для залучення необхідних коштів і продажу тимчасово вільних ресурсів. Об'єктивною передумовою функціонування фінансового ринку є суперечність між потребами у фінансових ресурсах з джерелами їх задоволення. ***Фінансовий ринок*** виступає посередником руху коштів від їх власників до користувачів. Він являє собою особливу форму організації руху грошових коштів у національному господарстві і має на меті забезпечити підприємствам, державі і фізичним особам належні умови для залучення необхідних коштів і продажу тимчасово вільних ресурсів

Фінансовий ринок – це ринок, на якому визначаються попит і пропозиція на різноманітні фінансові інструменти і відбувається рух коштів (капіталу).

За економічною сутністю фінансовий ринок – це сукупність економічних відносин, пов'язаних з розподілом фінансових ресурсів, купівлею-продажем тимчасово вільних грошових коштів і цінних паперів.

В організаційному плані фінансовий ринок – це сукупність ринкових фінансових інституцій, що супроводжують потік коштів від власників фінансових ресурсів до позичальників. До них належать комерційні банки, валютні та фондові біржі, інвестиційні фонди компаній, лізингові організації, пенсійні та страхові фонди, національний банк, позабіржові торговельні системи, розрахунково-клірингові організації, депозитарії, інвестиційні керуючі, реєстратори, інші фінансові інституції, які відповідно до чинного законодавства можуть здійснювати операції на фінансовому ринку.

Побудова реального й ефективного фінансового ринку потребує закладення в його основу наступних **принципів**: вільний доступ до ринкової інформації і ринкових інструментів для всіх учасників фінансового ринку; прозорість ринку й реальний захист інвесторів; ліквідність фінансових інструментів ринку; конкурентність та ефективність; відповідність міжнародним стандартам.

Об'єктами відносин на фінансовому ринку є грошово-кредитні ресурси, цінні папери та фінансові послуги, **суб'єктами відносин** – держава, підприємства різних форм власності, окремі громадяни.

Торгівля фінансовими ресурсами може здійснюватися в різних формах і різними методами, що визначає розгалуженість і різноманітність фінансового ринку. Відповідно, існує велика кількість ознак, за якими можна **класифікувати фінансовий ринок**:

- Залежно від виду активів, що обертаються (кредитний ринок; валютний ринок; ринок цінних паперів; страховий ринок; ринок нерухомості; ринок дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння.)
- За періодом обертання фінансових активів (ринок грошей; ринок капіталу)
- За формами функціонування (організований та неорганізований)
- За умовами обертання фінансових інструментів (первинний та вторинний)

- За терміновістю реалізації операції (ринок з негайною реалізацією операції; ринок з реалізацією умов операції в майбутньому)
- За регіональною приналежністю (місцевий ринок; регіональний ринок; національний ринок; світовий ринок).

Слід зазначити, що наведена класифікація відображає поділ фінансового ринку і фінансових інструментів за найбільш суттєвими загальними ознаками, які не можна вважати вичерпними.

9.2. Об'єкти та суб'єкти фінансового ринку

Фінансові активи є специфічними неречовими активами, які являють собою законні вимоги власників цих активів на отримання певного, як правило, грошового доходу в майбутньому.

Класифікація фінансових активів

- В системі національних рахунків золото і спеціальні права позики (СПЗ);
- готівка і депозити; цінні папери, крім акцій; позики; акції та інший акціонерний капітал; страхові технічні резерви; інші рахунки до одержання або до оплати.
- Залежно від базового активу та формування ціни реальні фінансові інструменти; похідні фінансові інструменти (деривативи).
- Залежно від механізму нарахування доходу інструменти з фіксованим доходом; інструменти з плаваючим доходом.
- За рівнем ризику безризикові фінансові інструменти; інструменти з низьким рівнем ризику; інструменти з помірним рівнем ризику; інструменти з високим рівнем ризику; інструменти з дуже високим рівнем ризику.
- За видами фінансових ринків інструменти ринку позичкових капіталів; інструменти ринку цінних паперів; інструменти валютного ринку; інструменти страхового ринку; інструменти ринку нерухомості; інструменти ринку дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння.

На фінансовому ринку діють особливі **суб'єкти ринку**, які беруть участь у торговельних операціях різних специфічних товарів – інструментів ринку. Характер поведінки суб'єкта на ринку залежить від мети, яку він поставив перед собою.

Учасники фінансового ринку за формою класифікуються:

1) *господарчі суб'єкти або фірми* є юридичними особами, суб'єктами ринкової економіки і займаються виробництвом різноманітних товарів та наданням послуг, виключаючи фінансові послуги. До них належать підприємства, організації, товариства, компанії, фонди тощо. *Інституційні учасники являють собою організації*, що діють на основі своїх засновницьких документів та інших норм права, затверджених державою. Інституціями зазвичай є підприємства, організації, установи, товариства, компанії, фонди, корпорації;

2) *домогосподарства* – це економічна одиниця, що складається з одного та більше чоловік, які ведуть спільне господарство, що забезпечує економіку факторами виробництва і використовує зароблені на цьому кошти для поточного споживання товарів та послуг і заощадження з метою задоволення своїх майбутніх потреб.

Індивідуальні учасники – це фізичні особи, які мають певні права та зобов'язання на фінансовому ринку згідно чинного законодавства. В цій ролі можуть виступати громадяни даної держави, особи без громадянства та іноземні громадяни;

3) *держава* виступає на фінансовому ринку кредитором, позичальником, а також виконує специфічну функцію регулювання фінансового ринку. *Під органами, що здійснюють державно-правове регулювання фондового ринку*, розуміють органи законодавчої, виконавчої і судової влади. Регулювання фінансового ринку включає правове, нормативне та інформаційне забезпечення. В ролі регулятора виступають органи законодавчої, виконавчої та судової влади, а також державні органи, які не належать до вищезазначених органів.

За функціями: емітенти, інвестори, інституційні інвестори, фінансові посередники, інфраструктурні інституції ринку тощо.

Фінансові інституції поділяють на дві основні категорії

1) Основною функцією *депозитних інституцій* на ринку є залучення коштів у вигляді депозитів та надання позичок. До них належать:

– *комерційні банки* здійснюють кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів;

– *ощадні банки* та ощадні і кредитні асоціації є фінансовими інститутами, які залучають кошти інвесторів у вигляді депозитів і надають позики під заставу нерухомості;

– *кредитні спілки*. Учасниками кредитних спілок виступають фізичні особи, об'єднані за якоюсь ознакою: спільним місцем роботи, участю в одній професійній спілці чи одній релігійній організації.

2) ***Недепозитні інституції*** вкладають кошти інвесторів у портфель цінних паперів і виступають на ринку інституційними інвесторами:

– *пенсійні фонди* забезпечують працівників доходом після виходу на пенсію у формі періодичних виплат;

– *страхові компанії* є фінансовими посередниками, що здійснюють виплати своїм клієнтам при настанні певних подій, обумовлених у страховому полісі;

– *інвестиційні компанії* є інститутами спільного інвестування, які залучають кошти інвесторів і вкладають їх у диверсифікований портфель цінних паперів.

Значну роль на фінансовому ринку відіграють ***інститути інфраструктури*** – біржі та позабіржові системи, клірингові центри, інформаційні, рейтингові агентства тощо. Саме вони забезпечують стабільне функціонування ринку, купівлю-продаж фінансових активів на постійній та впорядкованій основі, контроль за якістю фінансових активів, що перебувають в обігу на ринку.

9.3. Характеристика окремих сегментів фінансового ринку

Грошовий ринок – частина ринку позикових капіталів, де здійснюються переважно короткострокові (від одного дня до одного року) депозитно-позикові операції, що обслуговують головним чином рух оборотного капіталу фірм, короткострокових ресурсів банків, установ, держави і приватних осіб.

Основне призначення ринку грошей полягає у забезпеченні оптимальної структури грошової маси та її кругообігу.

Інструментами цього ринку є казначейські векселі і короткострокові комерційні векселі. Придбання короткотермінових боргових зобов'язань здійснюється тільки в тимчасове користування.

Ринок кредитних ресурсів – це процес залучення коштів у грошовій формі на умовах повернення, платності й строковості.

Ціною кредиту є відсоток як плата за користування фінансовими ресурсами.

Суб'єктами ринку кредитів є кредитори, позичальники і держава в особі центрального банку, який контролює виконання чинного

законодавства учасниками ринку кредитів і регулює ринок за допомогою економічних методів.

Організаційно-функціональними учасниками ринку кредитних ресурсів є комерційні банки, брокерські контори, дисконтні компанії та інші фінансово-кредитні інституції.

Валютний ринок – це сукупність економічних та організаційних форм, що пов'язані з купівлею або продажем валют різних країн.

Об'єкт валютного ринку – валютні операції з продажу й обміну національної та іноземної валют.

Валютні операції – це вид діяльності підприємств, банківських і фінансово-кредитних установ, юридичних і фізичних осіб щодо купівлі-продажу, розрахунків та надання в позику іноземної валюти.

Ринок цінних паперів (фондовий ринок) – це такий сегмент фінансового ринку, на якому за незначний час створюються необхідні умови та відбуваються швидка мобілізація, ефективний перерозподіл і раціональне розміщення фінансових ресурсів у соціально-економічному просторі держави з врахуванням інтересів та потреб суспільства шляхом здійснення емісій цінних паперів різними емітентами.

Ринок цінних паперів можна розмежувати на первинний і вторинний, біржовий і позабіржовий. *Первинний ринок* – це ринок перших і повторних емісій цінних паперів, на якому здійснюється їхнє початкове розміщення серед інвесторів. *Вторинний ринок* – це ринок, що характеризується операціями перепродажу цінних паперів. Головною метою вторинного ринку є забезпечення ліквідності цінних паперів, тобто створення умов для найкращої торгівлі ними. *Біржовий ринок* – ринок з найвищим рівнем організації, що максимально сприяє підвищенню мобільності капіталу та формуванню реальних ринкових цін на фінансові вклади, що перебувають в обігу. *Позабіржовий ринок* – охоплює операції з цінними паперами поза біржею, при цьому відбувається первинне розміщення, а також перепродаж цінних паперів тих емітентів, які не можуть з об'єктивних причин виставити свої активи на біржу. *Інструментами забезпечення* обороту фінансових ресурсів на фондовому ринку є цінні папери.

Рекомендована література: [1; 2; 3; 4; 17; 18; 19; 21; 22; 23; 24; 29]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. У чому полягає економічна сутність фінансового ринку?
2. Які функції виконує фінансовий ринок?

3. На які сегменти структурується фінансовий ринок?
4. Яким чином класифікуються фінансові активи?
5. Які види учасників фінансового ринку виділяють?
6. Яка інституційна структура фінансового ринку?
7. Суб'єкти та об'єкти грошового ринку?
8. Хто є учасниками фінансових відносин на кредитному ринку?
9. Яким чином реалізуються фінансові відносини на валютному ринку?
10. Які суб'єкти та об'єкти ринку фінансових послуг?

ТЕМА 10. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА: СУТНІСТЬ ТА МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

10.1. Економічна безпека як багаторівнева система: поняття та базові елементи

10.2. Фінансова безпека: сутність і місце в системі економічної безпеки

10.3. Механізм та системи забезпечення фінансової безпеки

10.1. Економічна безпека як багаторівнева система: поняття та базові елементи

Економічна безпека – це стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення умов для заможного життя її населення, перспективного розвитку її економіки у майбутньому та зростання добробуту її мешканців.

Об'єктами національної економічної безпеки є держава, суспільство, домогосподарство, окремі громадяни, підприємства, установи, організації, окремі території, а також основні елементи економічної безпеки та економічна система в цілому.

Загрози економічній безпеці – сукупність наявних та потенційно можливих явищ і чинників, що створюють небезпеку для реалізації національних інтересів у економічній сфері.

Індикатори економічної безпеки – реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері.

Конкретизований перелік основних індикаторів оцінки економічної безпеки України наведений у ***Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України***.

10.2. Фінансова безпека: сутність і місце в системі економічної безпеки

Фінансова безпека – захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання.

Фінансова безпека держави включає:

- 1) бюджетну безпеку;
- 2) податкову безпеку;
- 3) боргову безпеку;
- 4) безпеку банківської системи;
- 5) валютну безпеку держави
- 6) грошово-кредитна безпека.
- 7) інвестиційна безпека.
- 8) фінансова безпека фондового ринку.
- 9) безпека страхового ринку.

Міжнародна фінансова безпека – комплекс міжнародних умов співіснування домовленостей та інституціональних структур, за яких кожній державі-члену світової спільноти забезпечується можливість вільно обирати і здійснювати свою стратегію соціального, економічного і фінансового розвитку, не зазнаючи зовнішнього тиску і розраховуючи на невторчання, розуміння та взаємоприйнятну і взаємовигідну співпрацю з іншими державами.

10.3. Механізм та системи забезпечення фінансової безпеки

Забезпечення фінансової безпеки базується на механізмі забезпечення фінансової безпеки держави, який є системою організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави.

Механізм забезпечення фінансової безпеки має реалізовуватися на основі розробки відповідних наукової теорії, концепції, стратегії і тактики, проведення адекватної фінансової політики, визначення об'єктів, наявності необхідних інститутів забезпечення безпеки

(суб'єктів), визначення та конкретизації інтересів, систематизації загроз, застосування засобів, способів і методів забезпечення безпеки.

Враховуючи правові засади та концептуальні підходи щодо сутності фінансової безпеки, можна визначити, що **об'єктом фінансової безпеки** держави є фінансова система.

Суб'єктами забезпечення фінансової безпеки держави є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, громадяни України та їх об'єднання.

Рекомендована література: [1; 2; 3; 4; 10; 17; 18; 19; 20; 28; 29]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Як ви розумієте поняття „економічна безпека”?
2. Які зміни відбулися у правовому забезпеченні і теоретико-методологічному розумінні економічної безпеки?
3. Які індикатори економічної безпеки ви можете назвати?
4. Що таке порогові значення індикаторів економічної безпеки?
5. Які внутрішні і зовнішні фактори визначають стан фінансової безпеки держави?
6. За якими ознаками класифікують загрози економічній безпеці держави?
7. Які складові формують ієрархічну декомпозицію фінансової безпеки держави як багаторівневої системи?
8. Які елементи включає механізм забезпечення фінансової безпеки?
9. З якою метою було розроблено Методику розрахунку рівня економічної безпеки України?
10. Хто виступає об'єктами та суб'єктами фінансової безпеки?

ТЕМА 11. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

11.1. Сутність і призначення міжнародних фінансів

11.2. Міжнародні фінансові організації і міжнародні фінансові інституції

11.3. Міжнародний фінансовий ринок

11.1. Сутність і призначення міжнародних фінансів

Міжнародні фінанси – це сукупність обмінно-перерозподільних відносин, що виникають у зв'язку з формуванням і використанням на світовому або міжнародному рівнях фондів фінансових ресурсів.

За матеріально-речовим втіленням міжнародні фінанси часто ототожнюють із фондами фінансових ресурсів, що утворюються у результаті перерозподільних відносин і використовуються для забезпечення безперервності суспільного відтворення на світовому рівні та задоволення спільних потреб, які мають міжнародне значення.

З інституційного погляду, міжнародні фінанси – сукупність банків, валютних та фондових бірж, міжнародних фінансових інституцій, регіональних фінансово-кредитних установ, міжнародних та регіональних економічних організацій і об'єднань, через які здійснюється рух світових фінансових потоків.

Сутність міжнародних фінансів як економічної категорії реалізується через перерозподільну, контрольну і регулюючо-координуючу **функції**:

- 1) перерозподільча.
- 2) контрольна функція

11.2. Міжнародні фінансові організації і міжнародні фінансові інституції

Діяльність міжнародних фінансових організацій пов'язана з виконанням певних функцій, які визначаються їхніми статутами. Фінансове забезпечення виконання цих функцій здійснюється через фонди грошових коштів, що формуються цими організаціями. Провідними міжнародними організаціями є Організація Об'єднаних Націй та Європейський Союз.

Організація Об'єднаних Націй була заснована наприкінці Другої світової війни з метою підтримання миру. До сфер її діяльності також входять економічні, соціальні та гуманітарні проблеми, права людини, охорона навколишнього середовища.

Європейський Союз створено в 1957 р. з метою економічної співпраці Європейського економічного співтовариства. Було сформовано спільний ринок капіталів, товарів і послуг, скасовано митні бар'єри,

здійснено уніфікацію податкового законодавства, створено європейську валютну систему.

Міжнародний валютний фонд є провідним світовим фінансовим інститутом, який має статус спеціалізованої установи ООН. Він був заснований на міжнародній конференції в Бреттон-Вудді в 1944 р., а почав функціонувати в 1947 р.

Другою за значенням у системі міжнародних фінансових інституцій є група Всесвітнього банку, яка включає до свого складу:

- Міжнародний банк реконструкції та розвитку;
- Міжнародна асоціація розвитку;
- Міжнародна фінансова корпорація;
- Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій;
- Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних конфліктів;
- Банк міжнародних розрахунків.

Європейський центральний банк створений у зв'язку із впровадженням у 1999 р. Єдиної європейської валюти – євро. Він є емісійним центром євро. Загалом його завдання і функції ідентичні функціям центральних банків. *Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР)*, який був створений у 1990 р. і відкритий 1991 р., здійснює діяльність у країнах Східної і Центральної Європи, які проводять ринкові реформи. Засновниками банку є країни Європи та провідні країни світу. Україна є членом ЄБРР з 1992 р. *Лондонський та Паризький клуби* – це об'єднання кредиторів. Лондонський клуб об'єднує 600 великих західних банків-кредиторів. Паризький клуб об'єднує 19 країн, які є головними державами-кредиторами світу.

11.3. Міжнародний фінансовий ринок

Міжнародний фінансовий ринок має три складові: міжнародний ринок грошей (валютний ринок), міжнародний ринок кредитних ресурсів, міжнародний ринок цінних паперів. Ринок кредитних ресурсів і ринок цінних паперів у фінансовій літературі часто називають ринком капіталів.

- 1) Міжнародні валютні ринки
- 2) Міжнародний ринок кредитних ресурсів.
- 3) Міжнародний ринок цінних паперів.

Як показує світова, а особливо європейська практика, *сучасні фінансові системи високорозвинених держав* значною мірою зумовлені особливостями державотворення, розвитком економіки,

соціальними параметрами і навіть традиціями, менталітетом населення протягом багатьох століть.

Лише у XIX ст. деякі чинники економічного, соціального та політичного характеру зумовили необхідність і забезпечили можливості істотного *зростання ролі держави* у суспільному житті, що паралельно призвело до збільшення акумульованих нею ресурсів та, відповідно, державних витрат. З розвитком господарства, *диференціацією об'єктів оподаткування* (більш чітким виділенням доходів від праці, капіталу, ренти) набули розвитку і нові форми оподаткування.

Як державні фінанси загалом, так і бюджети розвинутих демократичних країн мають чітко *виражений перерозподільний та соціальний* і меншою мірою „виробничий” характер. Державні видатки в Україні, навпаки, все ще більшою мірою спрямовуються на утримання та забезпечення діяльності бюджетних установ.

Відповідно до ролі і місця держави, моделі фінансових відносин розрізняються за двома ознаками:

1) *За послідовністю розподілу ВВП* розрізняють дві моделі:

- а) адміністративну модель фінансових відносин;
- б) фінансова модель ринкової економіки полягає

2) *За рівнем державної централізації ВВП у межах фінансової моделі ринкової економіки умовно виділяють три моделі:*

- а) Американська модель;
- б) Західноєвропейська модель;
- в) Скандинавська модель.

Механізм використання регіональних бюджетно-податкових систем, особливості взаємин складових їх елементів призвели до виникнення цілого ряду *специфічних форм*. 1) Плюралістична (США), 2) Регламентована (ФРН), 3) Централізована (Австралія), 4) Конфедеративна (Швейцарія).

Спеціальні фонди – четверта ланка фінансової системи. *До спеціальних фондів за кордоном належать* різні автономні та приєднані бюджети, позабюджетні фонди, спеціальні кошториси і рахунки. На них покладаються насамперед економічні та соціальні функції.

Рекомендована література: [1; 2; 3; 4; 9; 17; 18; 19; 30-34]

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Якими були основні детермінанти розвитку фінансових відносин у різних країнах?
2. Якими є загальні риси фінансових систем країн з розвинутою ринковою економікою?
3. Які моделі фінансових відносин розрізняють за послідовністю розподілу ВВП?
4. Яким чином виділяють моделі фінансових відносин залежно від рівня державної централізації ВВП?
5. Які відмінні риси у структурі бюджетів зарубіжних країн?
6. Які функції виконують регіональні бюджетно-податкові системи?
7. Чим відрізняються форми регіональних бюджетно-податкових систем зарубіжних країн?
8. Які країни мають досвід формування позабюджетних фондів?
9. Які механізми фінансування та функціонування фондів соціального забезпечення різних країн?
10. Яка структура націоналізованих підприємств різних країн світу?
11. За якими напрямками можуть бути згруповані міжнародні фінансові відносини?
12. Які існують міжнародні фінансові організації та міжнародні фінансові інституції?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова література

1. Фінанси: підручник. / С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексєнко та ін.; за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. К. : Знання, 2008. 611 с.
2. Оришин Т. М. Фінанси : навч. посіб. [для підгот. бакалаврів за спец. 072 "Фінанси, банк. справа та страхування"] ; М-во освіти і науки України, Івано-Франк. нац. техн. ун-т нафти і газу. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2018. 322 с.
3. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія) : Навч. посібник. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: КНЕУ, 2002. 240 с.

Допоміжна література

4. Благун І.Г. Сорока Р.С. Єлейко І.В. Фінанси : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2007. 314 с.
5. Бюджетна система : [навч. посібник] / К.М. Владимиров, Л.О. Абсава, Л.В. Владимірова, Т.К. Мінза. К. : Кондор, 2009. 220 с.
6. Бюджетна система : навч. посіб. для студентів ден. та заоч. форм навчання на пряму підгот. 6.030508 "Фінанси і кредит" / Укоопспілка, Львів. торг.-екон. ун-т ; [уклад.: Андрейків Т. Я., Оліярник В. В.]. Львів : Вид-во Львів. торг.-екон. ун-ту, 2016. 286 с.
7. Бюджетний кодекс України № 2456-VI Кодекс від 08.07.2010 : / Верховна Рада України. – URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>
8. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 : остання редакція від 01.01.2011 [Електронний ресурс]/ Верховна Рада України. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>
9. Колосова В. П. Фінанси міжнародних інституцій в Україні ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 503 с.
10. Кондрацька Н. М. Погоріла Г. В. Фінансова безпека підприємства: оцінка та шляхи її підвищення (на прикладі ПП „Радів-агро”) // Вісник НУВГП. Серія Економіка. Випуск 2 (78). 2017р. С.143-153.
11. Кондрацька Н. М., Дзюба В. І. Державний борг України: структура, динаміка та напрями його мінімізації. Вісник НУВГП. Серія „Економіка”. Випуск 2. 2018 р. С. 46-55.
12. Кондрацька Н.М. Інституційні підходи до стимулювання вкладень домогосподарств у фінансові активи. Проблеми

раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону : фінансова політика та інвестиції : [збірник наукових праць]. К., СЕУ / Рівне, НУВГП, 2015. Випуск XXI. №2 (78). С.59-68

13. Мельник Л.М. Формування бюджетів об'єднаних територіальних громад / Фінансова та еколого-економічна політика в умовах децентралізації влади в Україні. Колективна монографія. Частина 3. Рівне: НУВГП, 2018. 140 с.

14. Місцеві фінанси в системі соціально-економічного розвитку регіону / [Ковалевич Д. А. та ін. ; за ред. Д. А. Ковалевич] ; М-во освіти і науки України, Чернів. торг.-екон. ін-т Київ. нац. торг.-екон. ун-ту, Каф. фінансів, банк. справи та підприємництва. Чернівці : Технодрук, 2017. 207 с.

15. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 : остання редакція від 01.01.2011 / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>

16. Теорія публічних фінансів : навч. посіб. : [для студентів екон. спец. закл. вищої освіти, аспірантів, викладачів, а також учнів серед. освіт. закл. екон. спрямування] / А. С. Абрамова [та ін.] ; М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, Ф-т фінансів, підприємництва та обліку, Каф. публ., корпорат. фінансів та фінанс. посередництва. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. 320 с.

17. Фінанси (державні, корпоративні, міжнародні) : підруч. для студентів ВНЗ / В. О. Онищенко, А. Ю. Бережна, Л. О. Птащенко, І. Б. Чичкало-Кондрацька ; [за ред. В. О. Онищенко] ; М-во освіти і науки України, Полтав. нац. техн. ун-т ім. Ю. Кондратюка. Київ : Центр учб. літ., 2016. 599 с.

18. Фінанси : навч. посіб. для студентів ВНЗ / [Л. В. Лисяк, С. В. Качула, Л. О. Міщенко, Д. А. Міщенко ; за ред. Л. В. Лисяк] ; М-во освіти і науки України, Ун-т мит. справи та фінансів. Дніпро : Акцент ПП, 2017. 297 с.

19. Фінанси : підручник / [І. О. Лютий та ін.] ; за ред. І. О. Лютого ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Ліра-К, 2017. 727 с.

20. Фінанси різних форм бізнесу : навч. посіб. / [Н. Г. Пігуль, О. В. Дейнека, Н. А. Дехтяр, О. В. Люта] ; М-во освіти і науки України, Сум. держ. ун-т. Суми : Сум. держ. ун-т, 2017. 336 с.

Електронні джерела

21. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
22. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: <http://www.ssmc.gov.ua>
23. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://www.dfp.gov.ua>
24. Періодичні видання Національного банку України // Національний банк України URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=15727773&cat_id=36450
25. Офіційний портал Державна фіскальна служба України. Податки, збори, платежі. URL: <http://sfs.gov.ua/podatki-ta-zbori/>
26. Звіт про використання бюджетних коштів // Урядовий портал URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/byudzhet>
27. Державний бюджет // Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg>
28. Економічна статистика // Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/http://www.ukrstat.gov.ua/>
29. Законодавство України / Верховна рада України URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>
30. European Bank for Reconstruction and Development URL: <https://www.ebrd.com/home>
31. European Investment Bank URL: <https://www.eib.org/en/about/index.htm>
32. International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) URL: <https://www.worldbank.org/en/who-we-are/ibrd>
33. International Monetary Fund, IMF URL: <https://www.imf.org/en/About>
34. United Nations Economic And Social Council URL: <https://www.un.org/ecosoc/en>